

RAHVA OMAKAITSE 1940. AASTA SOTSIALISTLIKUS REVOLUTSIOONIS EESTIS

Assistent E.-J. Truuväli
Riigi ja õiguse ajaloo kateeder

Töölisklassi klassivõitluse õige juhtimine eeldab eeskätt seda, et kommunistlik partei ei eksiks oma strateegiliste reservide arvestamises ja rakendamises. V. I. Lenin rõhutas korduvalt, et «klassivõitluse suured küsimused rahvaste elus otsustatakse ainult jõuga».¹ Kõik revolutsioonid on selle teesi õigsust kinnitanud, olenemata sellest, kas revolutsioonilised sündmused arenevad rahulikus või relvastatud võitluse vormis.²

Kuigi Eestis toimus 1940. a. sotsialistlik revolutsioon rahulikul teel ja kodanliku riigiparaadi relvastatud osad (armee, politsei, Kaitseliit) olid Punaarmee üksuste asumise tõttu vabariigi territooriumil paralüeeritud, osutus ka siin vajalikuks luua töörahva relvastatud organisatsioon kodanluse võimalike kontrrevolutsiooniliste väljaastumiste ärahoidmiseks ja sotsialistliku revolutsiooni rahuliku arengu tagamiseks.

Selleks töörahva relvastatud organisatsiooniks kujunes Rahva Omakaitse (RO), kelle näol oli tegemist Punakaardi tüüpi proletaarse riigi relvastatud organiga.³

¹ V. I. Lenin. Teosed. 9. kd., lk. 108 (vt. ka lk. 15).

² Senini pole Eesti NSV ühiskonnateadlased vajalikul määral käsitlenud relvastatud töölisorganisatsioonide osa töölisklassi võitluse ajaloos. Nii näiteks on Punakaardi tegevust Eestis ulatuslikumalt uurinud üksnes I. Paul — vt. Punakaart võitluses Nõukogude võimu eest Eestis 1917—1918, Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis (artiklite kogumik), Tln., 1957, lk. 111—163, kuna teised on Punakaardi küsimust seoses Oktoobrirevolutsiooni muu temaatikaga mõnevõrra puudutanud. 1940. a. loodud Rahva Omakaitse osas on piiratud vaid kõige üldisemate märkustega.

³ Punakaardi tüüpi töölisklassi relvastatud rühmad tekkisid esmakordselt Venemaal 1905.—1907. a. revolutsiooni ajal vabrikute ja tehaste juures. Punakaart kui töölisklassi vabatahtlik relvastatud organisatsioon kujunes lõplikult välja 1917. a. kohalike nõukogude organitena Veebruarirevolutsiooni-järgsel perioodil. Kui revolutsiooni rahuliku edasiarendamise etapil ta oli selleks relvastatud jõuks proletariaadi käes, mis pidi tagama revolutsiooniliste sündmuste rahuliku ülekas-

Esimesed RO rühmad loodi 21. juunil demonstratsiooni ettevalmistamise käigus Tallinnas EK(b)P Illegaalse Büroo ülesandel kommunistide juhtimisel töölisanemate poolt väljavalitud töölisnoortest.⁴ Moodustati mitu rühma, neist üks motoriseeritud (25 meest). Nende rühmade tegevust juhtis kommunist, Hispaania kodusõja kapten K. Hansson.⁵ Samal ajal tekkis spontaanselt RO rühmi ka mujal. Nii näiteks varustati pärast õhutõrjeväeosalt käsirelvade äravõtmist kohapeal üle saja töölise ning suunati Töölismajja edaspidiste korralduste saamiseks.⁶ Pärast vahtkonnalt relvade äravõtmist moodustati Toompeal O. Sepre juhtimisel uus vahtkond.⁷

RO rühmade formeerimine kestis intensiivselt kogu 21. juuni õhtupooliku, mil EKP ülesandel võeti üle poliitiline politsei ja relvad kriminaal- ja välipolitsei jaoskondadelt. Hulk relvi viidi Kaitseliidu ladudest Töölismajja ja Toompeale, kus toimus RO rühmade formeerimine. 21. juuni õöl olid Tallinnas kõik tähtsamad objektid RO valve alla võetud.⁸

21. juuni südaööl andis uus siseminister korralduse varustada relvadega politsei kõrgema kooli kursandid ning saata nad liuna koos RO patrulliga korda pidama. Samal ööl kella nelja paiku anti korraldus kõigile Eesti politseijaoskondadele asuda oma piirkondades korrapidamisülesannete täitmisele; kell 6.30 tehti sõjakoolile ülesandeks Kaitseliidu maja ja ruumide kinnipitseeimine ning valve korraldamine.⁹ See näitab, et revolutsiooniline valitsus suutis lühikese ajaga organiseerida kindla ühiskondliku korra kaitse, rakendades selleks nii RO üksusi kui ka riigiaparaadi teisi relvastatud organeid ja jõude. Eriti viimaste kiire üleminek uue võimu teenistusse on oluline — tõkestati kodanlust seal sabotaaži organiseerimast.

Teistes linnades ja samuti maakohtades 21. juunil RO relvastatud üksusi ei moodustatud, vaid loodi töelistest

vamise sotsialistlikuks revolutsiooniks, siis kaksikvõimu lõppemisega (1917. a. juulis) kujunes Punakaart relvastatud ülestõusu ettevalmistamise ja läbiviimise üheks põhiliseks sõjaliseks jõuks.

Eestis loodi Punakaardi üksused enne Oktoobrirevolutsiooni Tallinnas ja Narvas, kuna mujal see alles pärast revolutsiooni teoks sai. Reeglina oli Punakaart Eestis 1917/1918. a. organiseeritud tootmisalasel põhimõttel ja üleriigiliselt tsentraliseerimata, koosnedes eeskätt vabatahtlikkuse alusel ühinenud töelistest — Eesti Punakaart ja Punavägi Kodusõjas. I. Moskva—Leningrad, 1934, lk. 29 ja «Proletaarne revolutsioon Eestis», 1931, nr. 10, lk. 39.

⁴ A. Veimeri mälestused — PAI käsikirjafond.

⁵ K. Hanssoni. Rahva Omakaitse. «Saabus päev», lk. 219.

⁶ B. Pšenitšnikovi mälestused — PAI käsikirjafond.

⁷ O. Sepre. Ajalooline pöördepunkt. «Saabus päev», lk. 114.

⁸ «Rahva Hää», 22. 06. 1940.

⁹ «Päevalehe» intervjuu siseministriga 22. juuni hommikul. — "Päevaleht", 22. 06. 1940. (õhtune väljaanne).

korrapidajate rühmad. Neid rühmi juhtisid kommunistid või tuntud töölistegelased.¹⁰

RO salgad etendasid 1940. a. juunisündmustes ja kogu revolutsioonis suurt osa. Nad võtsid relvad politseinikelt, kaitsesid rahvahulki vaenulike provokatsioonide eest, võtsid enda peale valitsusasutuste ja tähtsate riiklike objektide, samuti suuremate tehaste ja kaevanduste kaitse.¹¹ Võitluses kodanluse majandusliku sabotaaži mitmesuguste vormidega etendasid RO-lased eriti tõhusat osa suurtööstuse natsionaliseerimisel ja riikliku kontrolli kehtestamisel kaubandusettevõtete üle.¹² Nende ülesandeks oli ja jäi ka demonstratsioonidel, miitingutel ja tööliiksoosolekutel korda pidada, kuna vastav funktsioon siseministri korraldusel politseilt ära võeti.¹³ Hiljem hakkasid RO liikmed järk-järgult asendama politseinikke ja sõjaväelistatud valveüksusi valveteenistuses. Nii võttis 40-meheline rühm püstolkuulipildujatega varustatud RO-lasi alates 30. juunist enda peale valitsuse asukoha (Toompea) valve ja kaitse. Teiseks tähtsaks RO valveobjektiks Tallinnas oli välisministeeriumi hoone.¹⁴

Erinevalt 1917 a. Punakaardist, mis loodi enne sotsialistlikku revolutsiooni ja oli viimases relvastatud ülestõusu läbiviimisel üheks põhiliseks sõjaliseks jõuks, formeeriti 1940. a. RO rühmad alles revolutsiooni käigus. Seetõttu piirdus ka tema põhi-funktsioon kodanluse võimalike kontrrevolutsiooniliste väljaastumiste ärahoidmisega. Viimasega on ühelt poolt seletatav ka see, et 1940. a. sotsialistliku revolutsiooni algul olid üksnes Tallinna RO üksused relvastatud, kuna mujal tänapäeva rahvamaleva tüüpi RO salgad loodi.¹⁵ Teiselt poolt — tehniliselt polnud RO salku võimalik kohe relvadega varustada. Kuid nii Punakaarti kui ka RO-d juhtisid kommunistid, nad olid tööliklassi esindajaist koosnevad relvastatud organisatsioonid kodanluse mahasurumiseks.

¹⁰ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 18, l. 3.

¹¹ ORKA, f. R-1424, nim. 1, s.-ü. 40, l. 9 ja f. R-1424, nim. 2, s.-ü. 18, l. 1. 10—11. Edaspidi kasutatakse arhiivi nimetuse lühendit ja vastavat nelja numbrit.)

¹² ORKA, R-1424, 1, 40, l. 9 ja nim. 2, s.-ü. 18, l-d 1, 10, 11.

¹³ B. Kummi mälestused. — PAI käsikirjafond, vt. ka «Päevaleht», 29. 06. 1940.

¹⁴ «Rahva Hääle», 2. 07. 1940.

¹⁵ Ka 1917. a. novembris oli näiteks Tallinnas enamus punakaartlasi relvastamata — I. P a u l. Eesti Punakaart võitluses nõukogude võimu eest Eestis (1917—1918), lk. 124.

RO organisatsioon

Esimestel päevadel oli RO iseseisev üleriigiline tsentraliseeritud RO üldjuhile alluv organisatsioon, kusjuures kohalike organite tegevust juhtisid kolmeliikmelised komisjonid.¹⁶ RO peajuhiks oli algul A. Veimer, seejärel K. Hansson. 26. juunil määras peajuht EKP ettepanekul kõikidesse maakondadesse RO organisatsioonid, kelledeks olid vastutavad parteitöötajad.¹⁷

1. juulil määrati sisekaitse ülema käskkirjaga kindlaks RO ringkonnad (neid oli 8 ja nad ühtisid politseiprefektuuride omadega) ning sanuti nimetati ringkondade RO juhid.¹⁸ Sisuliselt oli RO selle aktiga tunnustatud riiklikuks organisatsiooniks ja ta tegevus allutatud sisekaitse ülemale. Seejuures on huvitav märkida, et seadust RO loomise kohta polnud veel antud. 5. juulil ilmus Rahva Omakaitse korraldamise seadus, milles öeldi, et RO on «riiklike ülesannetega vabatahtlik töörahva relvastatud organisatsioon», mille kogu tegevus on allutatud siseministrile.¹⁹ Selline seaduse tekstis olev RO klassiolemuse selge piiritus viitab temale kui proletariaadi diktatuuri organile. Seaduse vormistamine presidendi dekreedina näitab presidendi sisulist allutatust valitsusele ning kodanliku põhiseaduse mittearvestamist, kui revolutsiooni huvid seda nõuavad. Nagu meenutab H. Habermann, ei tahtnud K. Päts algul dekreedile alla kirjutada, viidates tema vastuolule kehtiva põhiseadusega, kuid lõpuks siiski nõustus.²⁰ Võib arvata, et kohe esimestel päevadel ei antud vastavat seadust taktikalistel kaalutlustel, kuid 5. juuliks oli RO nii organisatsiooniliselt kui ka oma poliitilise mõju poolest kujunenud tugevaks jõuks, kes täitis proletariseeritud riigi funktsioone. Seaduse andmine 5. juulil oli otstarbekas, kuna samal päeval kuulutati välja ka Riigivolikogu valimised. Võis ju kodanluskasutada valimiskampaaniat katseks oma võimupositsioonide tagasi võitmiseks, oma kontrrevolutsioonilise tegevuse aktiveerimiseks. RO üksuste kasutamine sel perioodil, eeskätt valve organiseerimisel valimisjaoskondades, osutus möödapääsmatuks. Sellise tähtsa riikliku ülesande täitmiseks tuli tagada RO-d organisatsiooniliselt, fikseerida tema õigused ja kohustused riigiorganisatsiooni aktiga, allutada ta siseministrile jne. Kõik see tugevdas RO mõju ja autoriteeti mitte üksnes töörahva hulgas, vaid manitses ka kodanlust kuulekusele. Teiselt poolt oli RO seaduslik tun-

¹⁶ «Rahva Hääli», 28. 06. 1940.

¹⁷ «Postimees», 27. 06. 1940. Enamuses maakondade parteiorganisatsioonid.

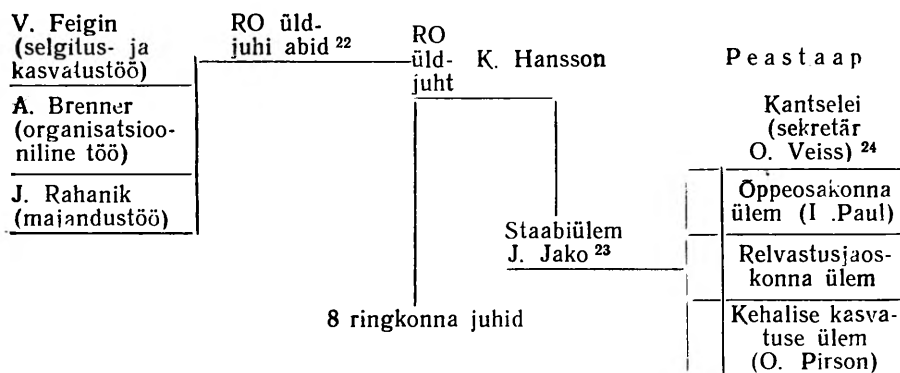
¹⁸ ORKA, R-35, 1, 2, 1. 2. Ringkondade juhtideks nimetati enamuses komisjonid — «Edasi», 29. 12. 1965.

¹⁹ RT 1940, 62, 583.

²⁰ H. Habermann. Mõtteid ja mälestusi. — «Looming», 1964, nr. 6, lk. 891.

nustamine vajalik selleks, et mitte anda kodanlusele võimalust oma propagandas viidata uue võimu relvastatud organisatsiooni ebaseaduslikkusele ja kasutada pretsedenti seaduste täitmisest kõrvalehiilimiseks.

Rahva Omakaitse struktuur kujundati alljärgnevalt.²¹



RO üldjuht, tema abid, staabiülem ning osakondade ülemad moodustasid RO Peastaabi. Ühtekokku oli RO keskaparaadis 27 ametnikku ja teenijat, neist staabi teenistuses 11 inimest.²⁵ RO staabi kaitseteenistuses oli 27-meheline RO rühm.

RO üldjuhile allusid vahetult 8 ringkonna juhid — Tallinn-Harju (L. Klaaser), Tartu-Valga (E. Millert), Viljandi-Pärnu (E. Elbrecht), Viru-Järva (V. Soo), Võru-Petseri (V. Raud, 22. augustist J. Skiller),²⁶ Lääne (O. Cher), Saare (J. Mets), Narva (K. Vist), kes kõik nimetati üldjuhi ettepanekul siseministri poolt.²⁷

Ringkonnajuhtide juures tegutsesid ringkonna staabid, kelle ülesandeks oli RO allüksuste (rühmad, jaod) töö koordineerimine ning uute liikmete vastuvõtu kinnitamine. Ringkondades, mis

²¹ ORKA, R-35, 1, 12, l. 1—2. Seisuga 17. juuli 1940.

²² Sealsamas, R-35, 1, 20, l. 24.

²³ Sealsamas, R-35, 1, 20, l. 18. J. Jako määrati staabiülemaks 17. juulil 1940. a. Varem teenis ohvitserina kodanlikus armees, olles 4. diviisi staabi 3. jaoskonna ülemaks. Langes Suures Isamaasõjas.

²⁴ Kantselei koosseisu kuulusid peale sekretäri veel laekahoidja ja 5 kirjutajat. Sekretär O. Veiss nimetati 1. septembrist RO üldjuhiks — ORKA, R-35, 1, 2, l. 7.

²⁵ Sealsamas, l.-d 7, 13.

²⁶ V Raud tagandati RO üldjuhi otsusel nõrga töö pärast. Nii olid 20. augusti aruandes piirkonna RO töö kohta järgmised andmed: RO-lasi — 137, kuid sooviavaldusi esitanud 473; RO üksused organiseerimata Põlva, Kanepi ja Rõuge alevikus, aga sooviavaldused läbi vaatamata 1. augustist alates. — ORKA, R-35, 1, 2, l. 3; R-35, 19, l. 46.

²⁷ ORKA, R-35, 1, 2, l. 2.

hõlmasid kahe maakonna territooriumi, moodustati parema juhtimise eesmärgil osakonnad (näiteks Valga ja Tartu maakond).

Kuna RO oma tegevuses oli tihedalt seotud kohalike partei- ja töölisorganisatsioonidega, siis tundub selline territoriaalne piiritus kunstlikuna, takistades organisatsiooni operatiivset juhtimist ja tegevust vastavalt kohalikele tingimustele. Seepärast oleks otstarbekam olnud igas maakonnas eraldi ringkond luua. Praktikaks kujunesidki osakonnad sisuliselt iseseisvateks ringkondadeks, kes vaid vormiliselt ringkonnajuhile allusid, kuna kogu asjaajamine ja aruandlus toimus ilma ringkonnajuhi ja staabi vahenduseta RO üldjuhi ja staabiga.²⁸

Ka osakondade juures töötasid staabid. Tähtsamates asustatud punktides moodustati RO jaoskonnad, mille tegevuspiirkonnad ühtisid politseijaoskondadega. See ei olnud juhuslik, vaid võimaldas paremat kontrolli politseijaoskondade tegevuse üle, asendada politseid üksikute funktsioonide täitmisel ning vajaduse korral täies ulatuses. RO liikmed jaotati operatiivteenistuseks rühmadesse, rühmad jagudeks. Rühmade ja jagude isikulise koosseisu suurus polnud rangelt reglementeeritud (soovitavaks peeti rühma suuruseks 44 meest, jaos 11 meest), vaid see olenes ülesandest, mida rühm või jagu pidi täitma. Nii oli Toompea rühma suuruseks 40 meest, Tartus kesklinna rühma suuruseks 50 meest, teistes rühmades 10—34 meest.²⁹ Rühmade ja jagude eesotsas olid vastavalt rühma- või jaoulemad, keda nimetas üldjuht ringkonnajuhi ettepanekul. Valdades moodustati kas rühmad või jaod, eriti tähtsate objektide kaitsmiseks aga nn. üksikrühmad, mis allutati vahetult ringkonnajuhile. Need RO liikmed, kes ei kuulunud rühmadesse või jagudesse, nimetati üksikliikmeteks ja nad allutati ringkonnajuhile.³⁰

Üldiselt linnades ja maakondade keskustes rühmi jagudeks ei jaotatud, välja arvatud Tallinn ja maa-asulad. Ringkonnajuhi alluvuses olid ka rivi ja sõjaliste teadmiste juht (instruktor), poliitiline komitee (poliitkasvatustöö organiseerimiseks RO liikmete hulgas) ja kultuuritoimkond (kultuurmassilise töö organiseerimiseks).

Nagu eespool märgitud, polnud Punakaart 1917/1918. a. Eestis üleriigiliselt tsentraliseeritud. 1940. a. kujunes RO praktiliselt algusest peale üleriigiliselt tsentraliseeritud organisatsiooniks. Ka

²⁸ Tartu—Valga ringkonnajuhi E. Millerti seletuste järgi. See nähtub ka näiteks Valga ja Järva osakondade aruandlusest ja kirjavahetusest RO üldjuhi ja staabiga — ORKA, R-35, 1, 19, l.-d 1, 35, 41.

²⁹ «Postimees», 7. 08. 1940. Rühmade juures olid kolmikud, kuhu kuulusid rühmaülem, üks rühma liige ja ametiühingu esindaja, kelle ülesandeks oli uute liikmete vastuvõtmine ja pideva kontakti pidamine ametiühingute ning teiste töölisorganisatsioonidega — ORKA, R-35, 1, 2, l. 1.

³⁰ RO organisatsioonilise korralduse kohta andis üldjuht 27. juulil käskkirja. Sealsamas.

operatiivüksuste juhid (jaod, rühmad) ei olnud valitavad, vaid nimetati kõrgemalseisva juhi poolt. RO üleriigiline tsentralisatsioon kiirendas organisatsiooni loomist ning relvastamist ja võimaldas operatiivselt RO üksuste tegevust juhtida, ühtlustada ning koordineerida. RO allutamine valitsusele siseministri kaudu osutus 1940. a. ainuvõimalikuks teeks tema ühendamisel riigiaparaadiga, kuna omavalitsustes juhtpositsioonid jäid esialgu kodanluse kätte.

Erinevusi oli ka RO organiseerimisprintsiihis. Kui 1917. a. oli Punakaart põhiliselt tootmisalasel põhimõttel organiseeritud, siis 1940. a. seevastu leidis rakendust vaid territoriaalne printsiiip.

RO organisatsioonilistes vormides erinevusi polnud, kuna 1917. a. Punakaardis need esinesid. Nii näiteks olid Narvas sisuliselt kaht tüüpi organisatsioonid — Vabrikute Punakaart ja Narva Linna Punakaart, kelledest viimane täitis miilitsa funktsioone,³¹ Tartu Punakaart aga erisõjaväeosaks reformeeriti.³² Need erinevused on tingitud sellest, et RO politseid ei asendanud (ehkki rida politsei funktsioone tema kompetentsi läks), aga ka konkreetsest ajaloolisest olukorrast.³³

Teenistuslikult oli igas ringkonnas vähemalt üks RO rühm eraldatud politseiprefekti käsutusse, nn. politseireservi.³⁴ Iga RO liige oli kohustatud nädalas 2—3 korda osa võtma valveteenistusest kas vastavale rühmale (jaole) ettenähtud objektil või patrullteenistuses linnas (alevis), samuti tööliiskoosolekutel. Ringkonna (osakonna) operatiivkäsutuses oli ööpäeval 25—30-meheline rühm.³⁵ Juulist alates korraldati RO liikmetele rivi-ja sõjalisi õppusi, samuti poliittunde.³⁶

RO üksuste relvastamist Tallinnas käsitleti eespool. Teistes kohtades (peale Narva) ei olnud esimestel revolutsioonipäevadel RO-lased relvastatud. 25. juunil olid kõikides maakondades juba üksikud rühmad, mis varustati kohalike garnisonide ja Kaitseliidu ladudest saadud relvadega.³⁷ Tartumaal saadi relvad alles juulikuu esimestel päevadel (3. juulil). Pärast ringkonnajuhtide nimetamist sisekaitse ülema poolt hakati RO ringkondi tsentraalses korras relvadega varustama. Relvadeks olid Kaitseliidult äravõetud jaapani tüüpi vintpüssid ja armees kasutusel olnud püstolid «FN». RO liikmel ei olnud isiklikult kinnistatud relva, vaid relvad sai ta valvekorrale siirdudes oma üksusest.

³¹ Viimast nimetati ka «Narva Linna Kriminaal Punakaardiks». — Eesti Punakaart ja Punavägi Kodusõjas. I, lk. 81 ja «Rahvaleht», 19. 02. 1918.

³² Eesti Punakaart ja Punavägi Kodusõjas. I, lk. 57.

³³ Vt. üksikasjalikumalt käesoleva töö lk. 12—13.

³⁴ Mõnes kohas said selle eest tasu vastavalt politsei reservteenistuse tariifidele (Võru) — ORKA, R-35, I, 20, I. 5.

³⁵ ORKA, R-35, I, 5, I.-d 6—20.

³⁶ E. Millerti seletuste järgi. K. Hansson. Rahva Omakaitse, lk. 217—222 ja «Postimees», 14. 08. 1940.

³⁷ «Kommunist», 01. 08. 1940.

Seetõttu oli kohalikus RO arsenalis relvi tunduvalt vähem kui RO liikmeid. Relvastamise erikord kehtis RO valdade üksikliikmete kohta, kellel pidi relv alati käepärast olema.

RO isikuline koosseis

Nagu märgitud, moodustati RO üksused töölistest. Esialgu oli see ainukeseks nõudeks RO-sse astumisel. RO peajuhil 28. juuni 1940. a. käskkirjas täpsustati liikmeks vastuvõtmise nõudeid: «RO liikmeks võib astuda iga ametiühingu või mõne töölisühingu (organisatsiooni) liige, kes on vähemalt 18 aastat vana.»³⁸ Esialgu osutus selline säte kindlaks garantiiks, et RO-sse pääsesid üksnes tööliklassi esindajad.³⁹ Juuli algul hakati organiseerima ametiühinguid kõikidel elualadel (ka riigi- ja omavalitsusteenistuses olijaile), mistõttu ametiühingute kaudu kodanlike elemente ka RO-sse pääses.⁴⁰ Kohalike RO organite nõrga kontrolli tõttu sattus RO-sse ka neid, kellele tööliklassi huvid võivad olid ning kes vaid isikliku kasu saamise eesmärgil organisatsiooni astusid.⁴¹

Pärast 5. juuli seaduse andmist teostati RO liikmete ümberregistreerimine ning ridade puhastamine kodanlikest ja tööliklassi diskrediteerivatest elementidest.⁴² Täiendati ka liikmeks vastuvõtmise nõudeid sellega, et RO-sse ei võinud kuuluda isikud, «kes on kuulunud kodanlikesse organisatsioonidesse, kodanliku riigi- või omavalitsuse teenistusse või ekspluateerinud võõrast tööjõudu.»⁴³ Et mitte võimaldada ametiühingu- või töölisorganisatsiooni liikmepileti kasutamist RO-sse pääsemisel, kehtestati nõue, et liikmeks võetakse üksnes nende organisatsioonide soovitusel, kusjuures nõuti ka kahe RO liikme käendust.⁴⁴ Tundub, et kohe algusest peale oleks otstarbekas olnud liikmeks astumisel ametiühingu või töölisorganisatsiooni soovitusel nõude esitamine, nagu see oli Eestis Punakaardi puhul 1917 a.⁴⁵

Pärast 25. juulit, mil võim oli kindlalt töörahva käes, ning seoses suurtööstuse natsionaliseerimise ja maareformi läbiviimise

³⁸ «Rahva Hääle», 28. 06. 1940.

³⁹ Maal hakati töörahva ühinguid alles 1940. a. juulis looma, mistõttu talurahval RO-sse astumine võimalik ei olnud, kuna linnas ametiühingutesse üksnes töölised kuulusid.

⁴⁰ Suure-Jaani RO jaoskonnaülemaks oli koguni endine Kaitseliidu pealik A. Nurk — «Kommunist», 8. 08. 1940.

⁴¹ ORKA, R-34, 1, 109, l-d 1—28.

⁴² ORKA, R-35, 1, 3, l. 1.

⁴³ ORKA, R-35, 1, 3, l. 1.

⁴⁴ Sealsamas, s.-ü. 113, l. 36.

⁴⁵ Täpsemalt «sotsialistlike parteide, vabriku ja tehase komiteede soovitus.», kuna töölisorganisatsioon ei olnud. «Tallinna Tööliste Punase Kaardiväe Põhikirj. [Tln.], 1917. § 1.

misele asumisega osutus võimalikuks ja otstarbekaks võtta RO üksustesse intelligentsi ja talurahvast.⁴⁶ Töölisklassi ja taluraha liidu edasise arendamise ja kindlustamise seisukohalt võttes oli see igati õige samm.

Kehtestati ka uus liikmeks vastuvõtu kord. Kui kuni 5. juulini võttis RO-sse vastu ringkonna staap, siis nüüd toimetasid vastuvõtmist rühmade kolmikud, kusjuures otsuse kinnitas (või jättis kinnitamata) pärast läbivaatamist poliitilises komitees (poliitilises kolmikus) ringkonna staap. Otsusele võis edasi kaevata RO peajuhile, kelle otsus oli lõplik.⁴⁷ Avalduse läbivaatamine mitmes instantsis tagas poliitiliselt kindlate inimeste vastuvõtmise RO-sse. Igas ringkonnas omandas RO-sse astuja peale rühmakolmiku otsuse kinnitamist ringkonna staabis kõik RO liikme õigused, välja arvatud Pärnu-Viljandi ringkonna Viljandi osakond, kus kehtestati RO liikmekandidaadi staaž (3 kuud). Ringkonna staap võis seda rühmakolmiku ettepanekul lühendada või pikendada. RO liikmekandidaadile ei saadud relva välja anda, teda ei saadud jao- ega rühmaülemaks määrata jne.⁴⁸

RO juhtkond, eesotsas peajuhil ja peastaabiga, koosnes vana-dest kommunistidest või tuntud töölistegelastest, kes 1940. a. juulis EKP-sse astusid.⁴⁹ Ringkondade juhtidest kuulusid enne 21. juunit EKP-sse L. Klaaser (Tallinn-Harju), V. Soo (Viru-Järva), O. Cher (Lääne), J. Mets (Saare), kuna ülejäänud juulikuu alguses parteisse astusid.⁵⁰ Kõik ringkonnajuhtide abid olid aga maakondlike parteiorganisatsioonide esindajad. Rühmade ja jaoskondade ülemad oma enamuses olid töölised. Nii olid Läänemaal kõik jaoskondade ja üksikrühmade ülemad töölised⁵¹, Tartu-Valga ringkonna Tartu osakonna juhtiva koosseisu kohta toome andmed lk. 12.⁵²

Kõik Tartu-Valga ringkonna staabi ja Tartu osakonna juhid (kaasa arvatud rühma- ja jaoskonnajuhid) astusid 1940. a. juulis EKP ridadesse.⁵³

⁴⁶ E. Millerti seletuste põhjal. Vt. ka «Kommunist», 28. 08. 1940. RO liikmete klassikoosseisu kohta arvestust ei peetud. Kuna arhiivides RO liikmeks astujate ankeete säilinud pole, siis klassikoosseisu arvulise vahekorra kohta täpseid järeldusi teha ei saa. Et enamuse RO-st moodustasid töölised jt. proletarsed elemendid, on väljaspool kahtlust.

⁴⁷ ORKA, R-35, 1, 113, l. 36.

⁴⁸ «Sakala», 14. 08. 1910.

⁴⁹ Nende seas peastaabi ülem ja sõjalise osakonna juht, endise kodanliku armee ohvitserid J. Jako ja I. Paul. — «Saabus päev», lk. 220.

⁵⁰ «Kommunist», 1. 08. 1940. E. Millert astus EK(b)P ridadesse 4. juulil — E. Millerti seletuse järgi. Ringkonnajuhtidest E. Millert oli Tartu Töölistemaja vanem, E. Elbrecht Viljandi Linavabriku töölisvanem jne.

⁵¹ «Töörahva Lipp», 3. 06. 1965.

⁵² Andmed saadud E. Millerti seletuste järgi; «Edasi», 21. 06. 1960 ja 29. 12. 1965.

⁵³ Enne 21. juunit 1940. a. kuulusid EKP-sse K. Parts ja J. Sommer.

Ametikoht RO-s	Nimi	Tegevusala enne 1940. a. 21. juunit	Teenistuskoht 1940—1941
Osakonnajuht	A. Tõnisson	ehitustööline	Tartu Linna abilinnapea (1940. a. juulist), Tartu Linna TSN TK aseesimees (1941)
Osakonnajuhi abi	J. Peedius	nahavabriku tööline	EK(b)P Tartumaa Komitee valvemeeskonna ülem;
Staabi liige	K. Parts	juhutööline	EK(b)P Tartumaa Komitee osakonnajuhataja
Rühmajuhid:	A. Vaaks	metallitööline	EK(b)P Tartumaa Komitee valvemeeskonna liige
	A. Tuuling	"	tehase direktor
	L. Nükman	"	
	H. Lomp	"	TTM-i Tartu osakonna ülema asetäitja poliitlatal
Jaoskondade juhid:	A. Mikk	ehitustööline	Elva linnavanem (alates 1. aug. 1940)
	J. Sommer	põllutööline	Laiuse vallavanem 1940 ja TK esimees (1941)
	V Kussov	kalur	Kallaste linnavanem (1940), TK esimees (1941)

Analoogilisele olukorrale teistes maakondades viitavad tolleaegsed ajakirjanduse andmed.⁵⁴ Tõöraha Punakaardi tüüpi relvastatud organisatsiooni üheks tunnuseks on tema liikmete poolt ülesannete täitmine ühiskondlikus korras, s. o. tasuta. Seevastu 1917/1918. a., pärast Oktoobrirevolutsiooni, sai Eesti Punakaardi enamik liikmeid tasu teenistusülesannete täitmise eest.⁵⁵ Tasu maksmine toimus mitmesugustes vormides. Tallinnas said punakaartlased-töölised teenistuses oldud päevade eest tavalist töötasu ettevõtete omanikelt, punakaartlased-töötähtlised aga Tallinna Nõukogu Täidesaatvalt Komiteelt selleks loodud Punakaardi abistamise fondist, kuhu ettevõtted maksid 1% kuusissetulekust.⁵⁶ Narvas, Tartus ja Viljandis maksid päevatasu vastavate nõukogude täidesaatvad komiteed.⁵⁷ Tasu maksmine oli ühelt poolt tingitud Punakaardi ülesannete erisustest 1917/1918. a. (näiteks Punakaardi salkade saatmine mõisaid üle võtma, mis kestis vahel nädalaid, mil materiaalne kompen-

⁵⁴ «Kommunist», 1. 08. 1940 ja 3. 08. 1940; «Postimees», 2. 08. 1940; «Meie Maa», 31. 08. 1940; «Sakala», 14. 08. 1940., aga ka J. Lage mälestused — PAI käsikirjafond.

⁵⁵ Tasu maksti Tallinna, Narva, Tartu ja Viljandi punakaartlastele, kes moodustasid $\frac{2}{3}$ Eesti Punakaardi isikulisest koosseisust — «Tööline», 6. 12. 1917.; «Edasi», 10. 01. 1918.

⁵⁶ «Eesti Teataja» nr. 10, 15. 01. 1918.

⁵⁷ «Edasi», 28. 12. 1917.

satsioon möödapääsmatuks osutus), teiselt poolt oli vaja ka rohkearvulist töötatöölise hulka kaasa tõmmata, seda enam, et kulud tasusid sisuliselt kodanlased.

Palgalise koosseisu peale RO peastaabi ja allüksuste ametnike moodustasid RO üldjuhi 27. juuli 1940 ringkirja alusel ringkondade staapide koosseisud (6—7 inimest — ringkonnajuht, sõjalise ala juht (instruktor), sekretär, kirjutajad (1—2), autojuht ja käskjalg-koristaja).⁵⁸ Ühendatud ringkondade puhul maksti tasu osakondade sõjalise ala instruktoritele ja osakonnajuhile, sekretäriale, kirjutajale, käskjalale.⁵⁹ Jaoskondade ja üksikrühmade ülematele maksti igakuuliselt vastavalt 50 ja 25 krooni jooksvate kulude katteks.⁶⁰ Palka maksti RO-le eraldatud summadest, kusjuures sõjalise ala juhid (instruktorid) said palka armeest. Tegelikult kujunes tasu saajate kontingent väiksemaks, kuna sellise suure ametnike koosseisu järele ei olnud praktilist vajadust. Nii olid kõik ametikohad palgalistega täidetud vaid Narvas ja Viru-Järva ringkondades⁶¹, teistes ringkondades said palka peale juhi, sõjalise ala juhi (instruktori) ka sekretär ja käskjalg. Palgaline oli ka Toompea valvemeeskond. Üksikjuhtudel loodi palgalisi valveüksusi ka teistes linnades nagu Kiviõli utmistehases Kohtla-Järvel; palgalised RO valvepostid seati sisse Linnavalitsuse 10. augusti 1940. a. otsuse põhjal ka Tartus kõikide tuleohtlike ladude ja jaamade juures.⁶² Tasu maksis sellisel juhul objekti valdaja või vastav organisatsioon, kui objekt kuulus riigile või mõnele seltsile.

22. augustil esitasid ringkondade juhid RO Peastaabile järgmised andmed RO liikmete arvu ja vastuvõtu kohta 20. augusti 1940. a. seisuga:⁶³

Ringkond	Liikmete üldarv	Vastuvõtmine 1.—20. augustini		
		Esitatud avaldusi	Rahuldatud	Rahuldamata
Läänemaa	341	79	55	24
Narva	534	147	95	52
Saaremaa	203	54	16	38
Tallinn-Harju	2877	andmed puuduvad		
Tartu-Valga	676	362	256	106
Viljandi-Pärnu	678	218	157	61
Viru-Järva	903	352	262	86
Võru-Petseri	137	473	andmed puuduvad	
Kokku:	6349	1685	1218	367

⁵⁸ ORKA, R-35, 1, 18, l.-d 3—4.

⁵⁹ Sealsamas, l. 3.

⁶⁰ Sealsamas, l. 5.

⁶¹ Sealsamas, s.-ü. 19, l.-d 8—9.

⁶² Tartu Linna ja Rajooni Riiklik Arhiiv, 15, 1, 1, l. 37.

⁶³ Tabel koostatud ORKA, R-34, 1, 109, l.-d 1—28; R-35, 1, 19, l.-d 3, 35, 38, 40—41, 44—47, 49—50, 52—59 leiduvate materjalide alusel.

1940. a. augustikuu lõpul kuulus RO-sse juba ligi 8000 meest.⁶⁴ Augusti lõpus suunati suur hulk RO liikmeid tööle käitiste komisarideks, miilitsaorganisse ning teistesse ametkondadesse (SARK-i)⁶⁵, liikmeskonda aga oluliselt ei täiendatud, kuna TTM-i organite moodustamisega septembri alguses ning kodanlike politseinike vallandamisega augusti lõpus vähenesid RO tegevuspiirid tunduvalt.

Mis puutub sooviavalduste rahuldamata jätmise motiividesse, siis E. Millerti seletuste järgi olid rahuldamata avaldustest ligi pooled alla 18-aastaste noorukite omad. Paljud avaldused lükati tagasi põhjendusega, et sooviavaldaja pole end «aktiivse töölisorganisatsiooni liikmena üles näidanud», harvem olid keeldumise põhjusteks isiklikud omadused, varasem teenistus kodanlikus politseis ja omavalitsusteenistuses.⁶⁶

Et RO-d kohe septembris ei likvideeritud, see oli kahtlemata õige samm, sest talle võisid noored miilitsaorganid oma töös toetuda. RO täielik likvideerimine alates 25. septembrist tundub olevat ebaotstarbekas, sest nagu juba mõne kuu möödumisel selgus, vajasid miilitsaorganid valveteenistuses abijõude, milleks miilitsa abistamise brigaade loodi.⁶⁷ Kahtlemata oleks organisatsiooniliselt lihtsam olnud RO reorganiseerimine TTM-i abistamisbrigaadideks. Sellega oleks säilitatud kogemustega kaader ning tagatud miilitsaorganite parem töö. Seda enam, et 1940. a. novembris tuli sellega otsast peale alata. Teiselt poolt — sõjaohu õige hindamise puhul oleks RO kahtlemata likvideerimata jäetud. Sõja puhkemisel oleks see andnud proletaarse võimu kätte nii organisatsiooniliselt kui ka sõjaliselt võimsa jõu kodanluse banditismi mahasurumiseks ning võitluses okupantidega. 1941. a. tuli aga hävituspataljonid sõjaolukorras alles luua.

* * *

Eeltoodu võimaldab meil mõista Punakaardi tüüpi organisatsioonide erinevust ja omapära võrreldes riigiaparaadi teiste relvastatud osadega. Erinevalt sõjaväe organisatsioonist on Punakaardi tüüpi relvastatud organisatsioon palju tugevamini seotud kohaliku tootmis ja valitsemisüsteemiga, mis piirab küll tema kasutamist territoriaalselt, kuid osutub kohadel klassivaenlasi ohjeldava organisatsioonina oma seotuse tõttu kohaliku olukorraga tõhusamaks jõuks kui armee.

⁶⁴ ORKA, R-35, 1, 2, 1. 1.

⁶⁵ TTM-i organisse ja SARK-i suunati tööle K. Hansson, V. Feigin jt. Tartu RO-st läks miilitsateenistusse ligi 50 meest — E. Millerti seletuste põhjal.

⁶⁶ E. Millerti seletused. Analoogiline oli olukord ka teistes ringkondades — vt. «Kommunist» 7. 09. 40.; «Sakala» 14. 08. 40.; «Tööraha Lipp» 3. 06. 40.

⁶⁷ EKPA, 1, 1, 40, 1. 8—9. Ulesandeid täideti põhitööst vabal ajal ühiskondlikus korras.

Koosseisulise korravalve (miilitsa) organisatsioonist erineb Punakaart oma ülesannete suurema revolutsioonilisusega. Ta on proletariaadi relvastatud võitlusliit igasuguste sisemiste kontrrevolutsiooniliste jõudude mahasurumiseks, mistõttu ka tema rakendamise võimalused proletaarse võimu poolt on võrreldes armee ja miilitsaga laiemad ning mitmepalgelisemad.

Resümeerime: vaatamata 1917/1918. a. Eesti Punakaardi ja 1940. a. Rahva Omakaitse reale organisatsioonilistele ja funktsionaalsetele erisustele on meil mõlemate puhul tegemist tööliklassi relvastatud organisatsiooniga võitluseks kodanluse kontrrevolutsiooniliste väljaastumiste ärahoidmiseks ja mahasurumiseks.

ОРГАНИЗАЦИЯ НАРОДНОЙ САМОЗАЩИТЫ В СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1940 ГОДА В ЭСТОНИИ

Ассистент Э.-Ю. В. Труувяли

Кафедра истории государства и права

Резюме

В статье рассматривается создание, деятельность и структура Народной самозащиты в 1940 году, параллельно с соответствующими аспектами Эстонской Красной гвардии 1917/1918 гг. Такой подход, с одной стороны, дает возможность лучше понять сущность революционного наследия пролетариата, а с другой — выяснить значение вооруженной классовой организации трудящихся в деле осуществления и укрепления диктатуры пролетариата в различных исторических условиях.

Независимо от того, в какой форме развиваются революционные события (в мирной или в виде вооруженного восстания), пролетариату приходится создавать свою вооруженную организацию из трудящихся, прежде всего из рабочих.

В условиях мирного развития пролетарской революции эта организация есть такая вооруженная сила в руках пролетариата, которая удерживает буржуазию от возможных контрреволюционных выступлений. В другом случае эта функция становится основной только после совершения вооруженного восстания, где она является главной боевой силой пролетариата.

Созданная в 1940 году Народная самозащита представляла из себя организацию типа рабочей Красной гвардии. Несмотря на различие в организации и деятельности Красной гвардии 1917/1918 гг. и Народной самозащиты 1940 года, обе они были вооруженными организациями трудящихся для подавления свергнутых эксплуататорских классов; они были добровольными организациями, которые состояли прежде всего из рабочих, выполнявших свои обязанности в общественном порядке. Политическое руководство осуществляла в этих организациях коммунистическая партия.